

УДК 316.344.42(497.11)

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 107-146

*Невен Цветићанин**

ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА
ПОЛИТИЧКЕ И ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У
СРПСКОМ ДРУШТВУ – ПРОБЛЕМ ДИС-
КОНТИНУИТЕТА И
„ФЛУКТУИРАЈУЋЕГ ЛЕГИТИ-
МИТЕТА“**

Резиме

Рад покушава да понуди нацрт за специфичну социологију српске историје, те се, генеалошки, посвећује истраживању дубинских историјских структура које делују у српском друштву и онемогућавају његово успешно функционисање. Рад утврђује да је особеност развоја српског друштва, због специфичних историјских узрока, немогућност успостављања легитимне елите што за последицу има низ историсјких дисконтинуитета и ванинституционалну борбу парцијалних „елита“ за „флукутирајући легитимитет“, услед чега се троши енергија друштва, онемогућава његово успешно функционисање и било каква стабилна интеграција. У последњем делу рада тематизује се проблем легитимитета

* Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

** Овај чланак представља резултат рада на пројекту „Развој српског друштва у савременим светским интегративним процесима: перспективе, алтернативе и импликације“ (ев. бр. 149020) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

елите у данашњој Србији и предлажу извесна решења за селекцију легитимне елите која ће друштву моћи обезбедити успешно функционисање и задовољавајућу интеграцију.

Кључне речи: сторицизам, елита, Србија, дисконтинуитет, дезинтеграција, ванинституционализам, борба парцијалних „елита“, „флукутирајући легитимитет“

Увод

Рад пред нама за свој предмет има српско друштво и, још прецизније, процес формирања друштвених елита унутар тог друштва. Да би се изабрани предмет ваљано истражио, није довољно тек бацити поглед на актуелну ситуацију у Србији, ламентирајући над очигледним оскудним компетенцијама постојећих елита, већ је потребно наведену појаву истражити у корену, враћајући се њеним дубинским историјским узроцима који условљавају да је ситуација у данашњем српском друштву готово идентична оној у прошлости, при чему смо сад, баш као и некад, изложени рђавом историјском *circulus vitiosus*-у. Методолошки, рад почива на *историцистичкој претпоставци* о постојању дубинских историјских структура које условљавају друштвени развој појединачних друштава, који је тако више резултанта различитих друштвених вектора, неголи производ било какве појединачне воље, без обзира колико она била јака и утицајна у одређеном времену. Рад баштини понешто од свих значајних „историцистичких“ социологија, односно филозофија историје – од Берка, Хегела, Ранкеа, Токвила и Маркса, све до Дилтаја, Вебера, Бродела, Валерштајна и Фукоа - а пре свега њихову, уз све међусобне разлике, заједничку претпоставку о постојању дубинских историјских структура, које у процесима дугог трајања, како би рекао Бродел,¹ резултирају одређеним површинским друштвеним рељефом као својом резултантом. Стога је *главни задатак нашега рада, заправо, да покаже како историјске околности обликују друштва (у овом случају српско) која су више производ услова у којима су*

1 По Броделу „историјски процес дугог трајања“ је „непомично време или бар време које веома споро одмиче, које је упорно у свом непрекидном понављању“. Фернан Бродел, *Списи о историји*, СКЗ, Београд, 1992, стр. 7.

се развијала и услова у којима сада обитавају, а мање неке појединачне воље, коју би онда требали осудити или глорификовати. Приступ је спинозистички, те се више труди да разуме, неголи да суди и пресуђује, што дескриптивном делу истраживања, који се бави „дијагнозом“, обезбеђује теоријску неутралност и суздржаност, док ће аутор, тек у последњем делу рада, који се бави „терапијом“, дозволити себи да изнесе неке нормативне претпоставке о српском друштву.

У истраживању процеса формирања друштвених елита у српском друштву бавићемо се углавном испитивањем *политичке елите*, што је методолошки коректно када се бавимо елитама у земљама попут Србије, будући да су извесни истраживачи утврдили да је у неразвијеним друштвима попут српског „политичка елита истовремено и друштвена и интелектуална елита.“²

Но, постоји још један јак разлог зашто ћемо углавном говорити о политичкој елити. Он је садржан у пукој чињеници да је политичка елита та која обезбеђује политички субјективитет неком друштву, или како се то каже у колоквијалном језику, просту слободу, јер без ње (нпр. уколико је друштво под експлицитном туђинском влашћу) није могућ било какав самосвојан институционалан развој, па ни формирање осталих парцијалних „ванполитичких“ елита на институционалан начин. За формирање легитимне друштвене елите *conditio sine qua non* је политички субјективитет, тј. политичка слобода, јер без ње не може бити речи о било каквој легитимној елити, будући да је у стању политичке неслободе свака елита *нелегитимна* или *ограничено легитимна*, и стога не може до краја испунити своју друштвену функцију да буде истински и од „остатка“ признати „врх“ друштва. Истина,

2 Дубравка Стојановић, „Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања“, *Југословенски историјски часопис*, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 41. Своју тезу о „неиздиференцираној, вишефункционалној политичкој елити“ која обухвата у себе и целокупну друштвену и интелектуалну елиту, ауторка је поставила истражујући елиту у Србији на почетку 20. века. Но, можемо закључити да се ситуација није много променила ни век касније на почетку 21. века, када политичка елита одређује, као и раније, доминантне друштвене и интелектуалне токове (мада је због веће дисперзије друштва у немогућности да и потпуно контролише те токове као што је чинила раније, углавном током читавога 20. века), што је последица тога, што се, Бродетовски говорећи, налазимо још увек унутар истога процеса дугог трајања, односно исте друштвене структуре коју он условљава.

у времену глобализације у којем живимо, у којем ће различите нације постати повезане и међузависне као никада до сада, нећемо моћи говорити о политичком субјективитету у смислу класичног суверенитета,³ јер на тај начин готово нико више неће бити суверен, али ће и даље постојати квалитативна разлика између оних друштава за која ћемо, већ на интуитивном нивоу, моћи рећи да су слободна, од оних која то нису - без обзира да ли под „неслободом“ подразумевамо ону наметнуту споља или пак изнутра. Било како било, истраживаћемо углавном формирање *политичких елита* унутар српског друштва, које, због претходно наведених разлога, имају и улогу *општедруштвених елита*, те ћемо стога често користити синтагму из наслова рада о „политичкој и друштвеној елити“, међу којима у српском друштву готово да нема било какве разлике, те су и данас, баш као и некад, потпуно стопљене.

У процесу формирања политичких елита у српском друштву покушаћемо експлицирати оне социолошке законитости које су на снази у различитим временима, правећи од читавог поменутог процеса структурно јединствену целину. Зато ће мање бити важно о којој експлицитној српској политичкој елити говоримо, а много битније што ће она на себи носити мане читавог рђавог структурног развоја српског друштва. То ће нас довести до *par excellence* научничког става да не пресуђујемо појединачним и парцијалним српским политичким елитама, већ да разумемо дубље историјске узроке који су довели до њиховог оскудног и нестабилног састава, као и до њихове неспособности да ваљано врше функцију успешног вођења друштва. Насупрот томе, политички став, присутан код једног броја друштвених научника у Србији, усмерава се углавном на критиковање ове или оне појединачне српске политичке елите, без било каквих покушаја да се прозру структуралне препреке са којима се свака од њих у српском друштву суочава, што је само по себи тривијално и у функцији дневних политичких борби, у које овај рад не жели да залази. Стога ћемо, да бисмо наш задатак ваљано обавили, морати да се запутимо у дубинску социо-

3 Класична теорија суверенитета је у Carl Schmitt, *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922.

лошку анализу српске историје, како бисмо дошли до оних структура и узрока који у њој делују перманентно, и, као што ћемо видети, углавном негативно по процес конституисања друштвених елита.

*Процес конституисања елите у стабилним
друштвима – од „базичног језгра“ до
институционалног кооптирања*

У стабилним и правилно интегрисаним друштвима процес конституисања елита тече еволуитивно, при чему се на самом почетку процеса формира „базично језгро“ елите којем се касније кооптирањем повећава опсег, чланство и снага, све док у елиту не буде коначно кооптирана већина заслужних чланова друштва, чиме елита заокружује свој легитимитет. На пример, у Енглеској, у почетку је „базично језгро“ елите било састављено од старе *земљопоседничке аристократије* у чије редове су се, сходно сопственим заслугама, мало по мало кооптирала и сви талентовани припадници грађанске класе, да би коначно статус елите, у различитим подручјима, постао доступан свима који су располагали одређеним талентима и за које је друштво проценило да могу користити његовом развоју.⁴ Напросто, ослоњени на поменута истраживања, посматрајући енглески (британски) друштвени развој у глобалу, можемо рећи да се еволуитивним путем надограђивало на постојећу (аристократску) друштвену базу, те су се нови чланови елите, без обзира да ли је она политичка, академска, културна или неке друге врсте, *кооптирала*, путем стабилних процедура, на неокрњену групу старих припадника елите (осим ако су ови пропадали због сопствених грехова лошег владања). Све то се извршило са извесним порођајним мукама, али без било каквих великих потреса, револуција и насиља, управо на бази оног историјског континуитета који је некоћ трасирала земљопоседничка аристократија, као базично језгро енглеске елите у њеном за-

4 О процесу формирања елита у Енглеској, од старе аристократије све до савремене меритократије, у обимној студији Lawrence Stone, Jeanne C. Fawtier Stone, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986. У будућности ћемо овом специфичном процесу формирања елите у енглеском друштву посветити један темељан чланак.

четку, о чему сведочи чињеница да данас чак и политичари из лабуристичких, радничких редова носе лордовске титуле и седе у Горњем дому парламента, заједно са онима који ту седе по давнашњем наследном праву.⁵ У Британији се, као што су утврдили истраживачи чијим смо се истраживањима послужили, током неколико векова развио веома стабилан социјални и политички систем који је управо одржавала елита, на тај начин што је балансирао међу суштински противречним екстремима.⁶ Та елита је, стално повећавајући своју базу на процедуралан и институционалан начин, мирила противречности ригидног конзервативизма и сувише распојасаног револуционарства, те је успела да у већини времена делује *разборито-реформистички* и прилагоди друштвене институције реалним друштвеним потребама. Тиме је омогућила углавном миран еволуитиван развој друштва, без великих скокова или падова, већ се кумулативан ефекат изазивао кооптирањем нових чланова елите на постојећу базу старих, опет, важно је рећи – на институционалан и процедуралан начин. Коначна и непобитна последица оваквог модела селекције елите је *неоспоран легитимитет елите* у различитим областима, као и признавање тог легитимитета од стране „остатка“ друштва, коме је опет остављена могућност да уђе редове „елите“ сходно сопственим заслугама, али опет само по предвиђеним процедурама и стабилним институционалним решењима. Управо само кооптирање као доминантни модел регрутовања елите, односно постојање стабилне базе без које није ни могуће кооптирање, као и могућност да се „остатак“ придружи тој бази и постане „елитом“ (као и могућност да „елита“ може постати „остатком“, услед антисоцијалног понашања), спешује релативно успешно функционисање друштва, јер максимално стимулише позитивну селекцију и извлачи максимум како из појединаца, тако и из читавог друштва као њиховог надперсоналног збира. Коначно, друштво, а то пример Велике Британије потврђује, може бити, са пуним поверењем, ослоњено на своју легитимну

5 О институционалном устројству и саставу Дома Лордова у Филип Лово, *Велике савремене демократије*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1999, стр. 273-277.

6 Lawrence Stone, Jeanne C. Fawtier Stone, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986, стр. 303.

и неспорну елиту у различитим подручјима, што омогућује његово успешно функционисање, јер се ни најмањи промил друштвене енергије не троши у борбама око питања легитимитета. У Британији је по среди *кооптирање нове у стару елиту кроз институционалне механизме* који своју функционалност црпе из историјског континуитета, те су тако ти механизми, као и уопште већина британских институција, више производ спонтане обичајности, неголи неког социјалног или јуристичког инжињеринга, у који се на Острву уопште мало верује.⁷ Коначно, кооптирање као модел регрутовања елите омогућава њен неокрњени легитимитет, континуитет друштвеног развоја и одрживу друштвену интеграцију између „елите“ и „остатка“, што за коначну последицу има релативно успешно функционисање друштва. Тако ће главна особина британске елите бити флексибилност (у смислу прилагођавања скупа формалних услова за постајање елитом конкретної друштвеној ситуацији), односно флексибилни институционализам.

Конституисање базичног језгра српске елите и трагедија историјског дисконтинуитета

На први поглед процес конституисања српске елите кренуо је истим током као и онај енглеске, формирањем аристократског „базичног језгра“. То је уосталом била општа карактеристика средњовековног друштвеног устројства тадашње Европе, у којој је властела, односно *земљопоседничка аристократија*, имала супрематију над „плебсом“ и такозвани аристократски легитимитет. Тако од појаве прве званичне српске владарске династије (Вишеславића) у 8. веку⁸ почиње формирање „језгра“ српске елите, формираног углавном од месне властеле која је била подељена на неколико области и тада још прилично далеко од било каквог стабилног државно-правног устројства, иако са донелке стабилним образцем наследног права на владарску и остале битне друштвене

7 Врхунац сумње у било какав социјални инжињеринг, па чак и на принципелном, епистемолошком нивоу је у књизи Michael Oakeshott, *Rationalism in politics and other essays*, LibertyPress, Indianapolis, 1991.

8 Душан Т. Батаковић и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000. г, стр. 8-9.

функције. Стабилније државно-правно устројство, наравно не у модерном административном, већ у средњовековном смислу „права на земљу“ које је имала властела, почиње се назирати са успоном династије Немањића у 12. веку.⁹ Са извесним насилним епизодама у ланцу наслеђивања (син би често устајао на оца, брат на брата), које нису биле ретке ни у другим миљеима тадашње Европе, под Немањићима се почиње формирати стабилно језгро српске властеле које је у исти мах било и језгро српске елите. Та елита се у различитим периодима „немањићког доба“ у различитом степену институционализовала, што је било и прилично тешко због перманентне борбе између очева и синова, као и између браће, те су стабилније институционализације биле само под јаким владарима какви су били жупан-оснивач Стефан Немања, његов син краљ Стефан Првовенчани (са братом Растком, односно Св. Савом који је брату помагао у институционализацији државе) и доцније краљеви Урош I и Милутин, а посебно под царем Душаном. Од *Номоканона* Св. Саве, преко *Закона „светога“ краља Милутина*, све до *Душановог законика*, покушавала су се уредити права и обавезе властеле као „језгра“ тадашње српске елите, као и однос „елите“ са „остатком“, који је баш као и у Енглеској, уосталом баш као и у читавој тадашњој Европи, почивао на аристократском легитимитету. На жалост, за разлику од ситуације у Енглеској, аристократски „легитимитет оружја“ није у тадашњој Србији успео да постане аристократски „легитимитет порекла“, односно није успео да се трансформише у стабилне процедуре одабира и селекције аристократске елите. Због историјских околности, у Србији се није формирало стабилно „језгро“ аристократске елите на које би се онда, попут процеса описаног у Британији, кооптирали нови чланови, обезбедио историјски континитет и што је још, важније, обезбедио пун легитимитет и стабилне процедуре одабира елите.

Наиме, таман када је српска властела, под Душаном, средином 14. века, добила свој замах и изнедрила тзв. српску „аристократску конституцију“ оличену у *Душановом за-*

9 О институционалном развоју под Немањићима са географском експликацијом „земље“ коју су контролисали у књизи Милош Благојевић, Србија у доба Немањића. *Од кнежевине до царства 1168-1371*, Вајат, Београд, 1991.

конику,¹⁰ која је могла бити изузетан основ за даљи правни и институционални развој српске елите, њених процедура, као и читавог српског друштва, изгубљен је политички субјективитет, а тиме и свака шанса за постепено формирање легитимне и фунционалне елите. Већ смо нагласили у првом делу рада да је за развој легитимне и фунционалне елите *conditio sine qua non* политички субјективитет, тј. политичка слобода, јер без њих не може бити речи о било каквој легитимној елити, будући да је у стању политичке неслободе свака елита нелегитимна или ограничено легитимна. Колико политички субјективитет значи приликом постепеног развоја легитимне и фунционалне елите можемо видети управо на поменутом енглеском искуству, које је било лишено најезда страних освајача. На жалост, српска средњовековна елита се, за разлику од оне енглеске која није потпала под било какву страну власт, након Душанове смрти, дезинтегрисала и распала на различите зоне великашког утицаја, да би коначно била поражена, потучена и скрајнута турским надирањем и окупацијом, те је, коначно, потпуно изгубила политички субјективитет. Наиме, српска властела је, разједињена, потучена у две битке, оној на Марици и оној на Косову-пољу¹¹ од надирућих Турака и сходно томе је изгубила могућност да њен некадашњи „легитимитет оружја“ постане „наследни легитимитет“, као што је био случај у Енглеској, управо

10 Текст *Душановог законика* као и о структури и устројству Душановог царства као врхунца институционалног живота средњовековне Србије у Милатин Стевановић, *Душаново царство*, Књига комерц, Београд, 2001.

11 Посматрано у чисто војном смислу битка на Марици у зору 26. септембра 1371. несумњиво је изгубљена јер су Турци успели да изненаде српску војску, потпуно је разбију и погубе главне српске војсковође Вукашина и Угљешу Мрњавчевића, истовремено не претрпљавајући значајније губитке међу сопственим главарима и војницима. За разлику од те битке она на Косову пољу 28. јуна 1389. је у чисто војном смислу била нерешеног исхода, јер су на свакој страни погинули главни војсковођа (Лазар, односно Мурат I), а војске су, са великим губицима, биле принуђене да су повуку свака на своју страну, те је заиста привремено заустављено напредовање Турака. Но, конкретна стратешка последица Косовске битке, која је постала видљива у данима који су наступили, јесте да је Србија остала неспособна да се брани, не само од Турака, већ и од Угара, те је била принуђена на разноразне вазалне уговоре. Тако је практичан исход Косовске битке био поражавајући по Србе. О поменутих догађајима концизно и прегледно у Душан Т. Батаковић и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000. г, стр. 48-49, 62-68.

стога што је изгубила и овај базични „леgitимитет оружја“, будући да је била оружјем савладана.

После трагичних догађаја на Косову-пољу српска аристократска елита била је у немогућности да одржи своје „базично језгро“ које се још некако и одржавало током српске вазалне „деспотовине“ до средине 15. века,¹² али које је готово потпуно нестало у следећим столећима у којима су турски освајачи растакали српску властелу и аристократску елиту, свodeћи читаво друштво углавном на пасивну „рају“.¹³ Будући да су Срби остали без „базичног језгра“ елите, на које би се кооптирале нови чланови, остали су и без могућности за било какав институционални развој, како саме легитимне и функционалне елите, тако и било каквих аутономних друштвених институција, већ су услед губитка политичког субјективитета главни токови друштвеног развоја зависили од туђе воље, што је оставило дубок, неизбрисив и трагичан траг на читаво српско друштво. Дакле, теза је једноставна – *без политичког субјективитета нема било какве аутономне елите, односно „базичног језгра“ елите, без тог „базичног језгра“ нема ни „раста“ ни јачања елите, односно кооптирања нових чланова на постојеће „језгро“ и коначно, што је најважније, без кооптирања и одговарајућег „раста“ елите нема било каквог историјског континуитета, већ једно друштво улази у историјски дисконтинуитет и почиње да тапка у месту те да се урушава.*

Тако се, као последица пораза од Турака, српском друштву десила *трагедија историјског дисконтинуитета*, јер у исти мах падају губитак политичког субјективитета, и, као његова последица, губитак легитимности код тадашње српске елите, што све за коначну последицу има немогућност константног и континуираног друштвеног развоја, како у институционалном, тако и у економском и културном смислу – попут оног описаног у Енглеској. Стога је апсурдно да

12 О времену српске деспотовине у Ибид. стр. 67-87.

13 Поражени Срби са победничким Турцима нису могли реализовати онакву синергију попут Англосаса са Норманима у Енглеској, јер су препреке биле како у различитој вероисповести, тако и у природи турске власти која је за разлику од европских аристократија била са оријенталним апсолутистичким елементима. О Србији под Турцима и процесу растакања српске властеле у Олга Зиројевић, *Србија под Турском влашћу (1450-1804)*, Дамад, Нови Пазар, 1995.

Косовска битка, као кључни историјски догађај који је определио структуру друштвеног развоја у правцу дисконтинуитета и дезинтеграције, буде слављена као освајање „царства небеског“, јер је њен исход трајно онемогућио српско друштво да, на својој земљи, са својом елитом, има свој развој и напредак.¹⁴

Будући да је раздобље под Турском влашћу било време делегитимирања реалне српске елите која је могла обезбедити реални, аутономни и слободни институционални развој, то се покушавало надоместити пара-институционалним развојем у којем је Црква преузела место државе,¹⁵ а свештеници и народни песници место реалне аристократске елите, те су тако ти „алтернативни“ кругови постали носиоци културног идентитета и друштвеног живота, који се из реалне преселили у идеалну раван.¹⁶ Тако је српско друштво, као и многа друга

14 Мит о косовским јунацима има смисла са наше тачке гледишта, као похвала онима који су рађе отишли у смрт неголи остали да живе у неслободи, и који су тако хришћански изабрали царство небеско, када им се већ на земљи указивала само извесност дуготрајног ропства. Ипак, овај несумњиво храбар пример није могуће универзализовати, јер да су се сви Срби тако понели извршили би колективно самоубиство, и тако онемогућили некој будућој генерацији да опет задобија победе овде на земљи, а народ би напросто изумро. Такође, херојство косовских јунака не мења чињеницу да је онима који су остали у овоземањском животу, након тог пораза, дуготрајно вазалство било судбина. Са реал-историјске позиције исход косовске битке трагичан је баш зато што је зауставио аутономни и слободни развој друштва. Борислав Пекић, са врхунским историјским инстинктом, даје свој суд о Косовској трагедији, постављајући основе за једну реалистичну, али у исти мах и слободарску, филозофију српске историје: „А никоме није мило славити пораз. Осим, вероватно, Срба, који су ваљда једини народ на свету што је своју највећу катастрофу прогласио својом највећом победом... Никад нисам разумео усхићеност мојих школских учбеника народним песништвом и наших очева косовским поразом. Не тврдим да погибија од године 1389. није била дивотна, да пораз није био величанствен, али упркос свим моралнодушевним разлозима – који ће можда на небу бити од неке важности, а на земљи су само од штете – нико ме не може разуверити у то да потпуна победа над Турцима не би била још величанственија“ Борислав Пекић, *Писма из туђине*, Знање, Загреб, 1987, стр. 160-161.

15 О овоме у тексту Сима Ћирковић, „Улога цркве у старијој историји српског народа“, *Настава историје*, год. 1. бр. 1, Београд, 1995, стр. 7-20.

16 Пекић, опет са врхунским историјским инстинктом, описује овај параинституционални „поетски“ пост-косовски развој: „Привремено ослобођени брига око државе, ми смо се бацили на ковање стихова о њеној пропасти и гуљење проје, одвајкада намењене сужњима и песницима. Да смо на Косову победили, немачки би се песници и књижевни експерти мање одушевљавали нашом народном маштом, али би нас њихови војници, године 1941.

балканска друштва која је снашла иста судбина таворења под туђом влашћу, било ускраћено за могућност аутономног друштвеног развоја, попут нпр. оног у Енглеској, услед чега се нису формирале стабилне процедуре избора елите. У извесном смислу легитимна елита уопште није ни постојала, јер је највећи део српске властеле био затрт под Турцима, а као сурогат је остала само полулегитимна црквена елита (полулегитимна не због тога што имамо било шта против Цркве, већ напросто зато што она није могла да надомести суверену политичку власт са свим њеним ингеренцијама), која је покушавала да спаси што се спасити дало. Тако су последице губитка политичког субјективитета биле губитак легитимне елите и историјског континуитета, и то не само у неком ограниченом времену „под Турцима“, већ ће то оставити трајне последице и по саму могућност да се успостави легитимна елита и у неком будућем времену. Као што ћемо видети у наставку рада, чак и када су српско и остала балканска друштва вратили политички субјективитет и када су се могли посветити изградњи институција - то неће бити лако. Један од разлога је што ће се на овоме простору преламати многи дипломатски интереси, па ће делови националних елита често бити подељени обзиром на гравитирање некоме спољашњем центру моћи који је био глобално утицајан – Британији, Немачкој, Француској, Русији, итд. По простој логици историје, неразвијена балканска друштва су се, унутар себе, делила гравитирањем појединих њихових делова ка оним друштвима која су несметано обавила свој институционални развој на време, развијајући своју пуну снагу и одговарајући глобални утицај, и која су тако могла утицати на она друштва која су, због сопствених дисконтинуитета, била ускраћена за могућност таквог утицаја.¹⁷ Било како било, српско

можда теже победили. Хоћу да поверујем како би, у замену за један потребан циклус народних песама, добили мање потресну историју“, Ибид, стр. 161/162.

- 17 То се најбоље видело пред и током ратова, када су се националне елите буквално цепале на подржаваоце различитих светских сила у сукобу. О српским поделема у овоме смислу у тексту Ранка Гашић, *Београдска политичка и војна елита у светлу немачких и британских извора пред Други светски рат*, Историја 20. века 1/2006, стр. 64-80. Слаба друштва ће се уједињавати и сложено радити на сопственом јачању тек са конституисањем зреле и разборите политичке елите попут нпр. оне која је, предвођена Јованом Ристићем,

друштво је, после пораза од Турака, неколико векова било у историјском тајм-ауту, без политичког субјективитета, легитимне елите и институционалног континуитета те је тако дочекало освит савременог доба.

Последице историјског дисконтинуитета

Историјски тајм-аут се, за српско друштво, завршио са отпочињањем реалне борбе за ослобођење од Турака почетком 19. века, која је, после виšekратног смењивања оружаних и дипломатских акција, коначно резултирала пуном обновом политичког субјективитета на Берлинском конгресу 1878. године. Но, неки истраживачи добро су приметили да је Србија у моменту добијања политичке независности земља сељака у којој „није било племства, нити велепоседника“,¹⁸ што практично значи да није, речено речником овога рада, било легитимне елите. Не само то, већ су у тадашњој Србији доминантна била анти-елитистичка и анти-аристократска, односно егалитаристичка осећања код поменуте већине сељачког становништва, која су била последица тога што је једина до тада позната елита и аристократија била она турска, насупрот којој је обесправљена „раја“ развила свој егалита-

водила други српско-турски рат и обезбедила независност Србије на Берлинском конгресу или оне која је, предвођена Николом Пашићем, провела Србију кроз балканске и Први светски рат, а која такође није дозволила драматичне унутрашње поделе и расцепа.

- 18 Слободан Антонић, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006, стр. 12. По Антонићу Србија је била „сељачка република“ (стр. 12, 13.), што је увид који с једне стране исправно увиђа „сељачку стварност“ тадашње Србије, али са друге стране сувише оптимистички самтра да се радило о „републици“, што је по мишљењу аутора овога рада преозбиљна реч, јер република, макар онако како је дефинисана од старе Грчке и Рима све до модерних концепција буржоаских република подразумева институционални поредак у коме су јасно и на позитивно-правни начин дефинисана права и дужности, институционалне процедуре и токови моћи – док је то у тадашњој Србији било прилично анархично о чему говоре честе и нагле смене власти, атентати (од Карађорђа до Александра Обреновића) и изгнанства владара и политичара (кнез Милош и краљ Милан су бежали по неколико пута из земље, Пашић као вођа најутицајније странке такође неколико пута, слично је са Карђорђевићима током династичких борби са Обреновићима). То све говори да се Србија пре могла назвати „сељачком анархијом“ неголи „сељачком републиком“, јер је друштво веома брзо ишло од диктатуре до анархије и назад, управо зато што анархија и није ништа друго неголи друго лице диктатуре.

ристички систем вредности. Код „раје“ не само да се развио егалитаристички систем вредности који је био усмерен против било каквог елитизма, већ је, услед тога што су дуго времена саме власти биле туђинске, тај систем вредности био и отворено анархистички, у смислу противљења власти као таквој, која је била неподношљива чак и када није више била турска, већ српска.¹⁹ Те, под Турцима стечене мане менталитета, анти-елитизам, егалитаризам и анархизам, бескрајно су удаљавале свеже ослобођено српско друштво од конституисања легитимне елите и институционалне хијерахије власти.

Истина, од Првог и Другог српског устанка, започиње процес формирања нове српске устаничке и пост-устаничке елите, али управо зато што није било било каквог традиционалног легитимитета - услед тога што је историјски дисконтинуитет био превелик - нова српска елита биће стално заплетена у жестоке борбе око „флукутирајућег легитимитета“, из чега су се изродиле како династичке (између Карађорђевића и Обреновића), тако и све остале друштвене борбе (између Милоша и уставобранитеља, Гарашанинових „конзервативаца“ и Ристићевих „либерала“, Ристићевих „либерала“ и Пашићевих радикала, Милана и радикала, старо-радикала са младо-радикалима тзв. „самосталцима“, итд.)²⁰ Теза је веома једноставна – *управо зато што није било традиционалног легитимитета, односно неспорно легитимне традиционалне елите која би, попут поменуте енглеске, еволутивно напредовала, обезбеђујући друштву стабилност и интеграцију – српско друштво је перманентно било дестабилизано борбом парцијалних „елита“ око тзв. „флукутирајућег легитимитета“*. Наиме, будући да није било традиционалне легитимне елите, све елите биле су *парцијалне* и нису се штеделе у борби за стицање коначног и признатог легитимитета, који би чак и када би га нека група стекла био споран и *флукутирајући* (управо зато што му је корен био плитак и

19 Слободан Јовановић је први који је јасно препознао ову особину менталитета и писао о нашем „сељачком анархизму“ узимајући нпр. уставобранитеља Тому Вучића Перишића као прототип српског сељачког анархисте, који није способан ни да се покорава, ни да влада другима. Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд, 1990, стр. 188.

20 О историји друштвених борби у модерној Србији веома темељно и прегледно у Michael Boro Petrovich, *A History of Modern Serbia 1804-1918*, vol. I-II, Oplenac Publishing, Nanaimo, 2006.

што се није могао позивати на неки непрекинути историјски континуитет, као у Енглеској), те је борба увек кретала испочетка, што је друштво увек изнова дестабилизovalo и дезинтегрисало. Ове борбе *парцијалних елита* око *флукуирајућег легитимитета* остаће трајна карактеристика српског друштва све до данашњих дана, трошећи и данас, као и некад, снагу друштва, онемогућавајући му да се интегрише на прави начин и да искористи све своје потенцијале. То ће бити најтрагичнија и најгора последица изгубљеног историјског континуитета коју ћемо као неку рђаву камату плаћати на опору главницу пуке чињенице да у српском друштву неће постојати дуготрајнија, легитимна и неспорна елита која би могла обезбедити континуиран друштвени развој, попут оне која је постојала у Британији и чије постепене трансформације су резултирале стабилним политичким и друштвеним системом.

Стога је новија српска историја, од устанака против Турака преко стицања пуног политичког субјективитета све до данашњих дана, за разлику од оне енглеске, пуна преврата, насилног смењивања власти, прогонстава главних политичких актера, атентата, диктатура, револуција и свих осталих ванинституционалних друштвених борби.²¹ Током тих друштвених борби српско друштво ће се често налазити на ивици грађанског рата,²² који ће бити експлицитан током Другог светског рата, када су се борили припадници партизанске и монархистичке армије, а латентан приликом других борби попут нпр. оних између Обреновића и Карађорђевића или ра-

21 О бурном току новије српске историје, који је обиловао наглим, бруталним и ванинституционалним обртима политичке ситуације, могуће се извести у прецизном хронолошком прегледу из обимне монографије Љубодраг Димић, Љубинка Трговчевић, Милан Ристовић, Мирослав Јовановић, Дубравка Стојановић, Предраг Марковић, Бранка Прпа, Мирослав Перишић, *Модерна српска држава 1804 – 2004: хронологија*, Историјски архив Београда, 2004.

22 Грађанским ратом називамо свако оно стање у коме ће се више друштвених група борити ван институција, дакле на ванинституционални начин, и у тој борби користити насиље. Тако је свака револуција истовремено и грађански рат, а у сваком масовнијем ванинституционалном протесту грађана крије се могућност грађанског рата, као што је подстицање могућности грађанског рата и онда када се нека значајна друштвена група искључи из институција од оних који њима доминирају и када се према њој примењује ванинституционално насиље.

дикала и краља Милана, као и нпр. новије борбе између Слободана Милошевића и опозиције у другој половини деведесетих година 20. века. За разлику од енглеског друштва које од Кромвеловог грађанског рата и тзв. „славне револуције“ неће бити изложено значајним институционалним дисконтинуитетима, те ће моћи мирно да се посвети, предвођено својом легитимном елитом, еволуитивном и континуираном развоју, са кумулативним ефектима - новија српска историја биће низ дисконтинуитета у којима се готово увек „започињало изнова“, будући да се она парцијална „елита“ која се затекла у улози историјског победника жестоко обрачунавала са оном, опет парцијалном „елитом“, која јој је претходила и која је због промењених историјских околности постала губитничком. Тако су поступали и Обреновићи са Карађорђевићима (и обрнуто, зависно код кога је био „флукутирајући легитимитет“), и радикали са напредњацима, односно касније „самосталцима“, односно још касније „демократима“, једнако тако и комунисти са старом грађанском елитом, као и „милошевићевци“ са „стамболићевцима“, и, коначно, „петоктобарци“ са „милошевићевцима“.²³ Готово свака нова српска конституција била је праћена и обрачуном нове парцијалне „елите“ са старом парцијалном „елитом“, услед чега друштво није могло уживати било какве стабилизационе кумулативне ефекте, већ се дисконтинуитет настављао, а парцијалне елите су биле подједнако далеко од стабилног легитимитета, који је остајао незаобилазно „флукутирајући“. *Можемо закључити да је последица оног великог дисконтинуитета на-*

23 Оваквих примера је велик број, те смо ми поменули само оне најзначајније. Такође међу наведеним примерима постоји квантитативна разлика, јер су нпр. радикалске „чистке“ напредњака, самосталаца и демократа са краја 19. и почетка 20. века биле мање бруталне од оних каснијих комунистичких усмерених према старој грађанској елити или оних ранијих династичких у којима се присталице сукобљених династија нису штеделе. Коначно, пост-петоктобарске „чистке“ можда су биле прве без физичког насиља према претходној елити, и не само то већ се на изврстан начин пост-петоктобарска елита измирила са пред-петоктобарском елитом формирањем владе Мирка Цветковића, што ипак показује да је у развоју српског друштва дошло до сигурног напретка и коегзистенције „парцијалних“ елита које покушавају да се интегришу (у ранијој историји су тек ретки политичари попут нпр. Николе Пашића били склони и спремни да са својим дојучерашњим противницима уђу у коалиције и кохабитације, што је била најавна рационализовања политичког менталитета, које ће се као процес наставити у данашњим данима).

сталог под Турцима, када је српска елита изгубила базични легитимитет, била у низу нових малих дисконтинуитета, те тако дисконтинуитет постаје трајна особина развоја српског друштва, у коме је свака нова парцијална „елита“, кретала изнова и полагала право на ексклузивност, искључујући ону ранију. Тек ће у данашње време бити приметни знакови релативно мирне кохабитације и коегзистенције парцијалних „елита“, мада је ситуација и данас крхка баш као и некад и може се лако отети контроли и опет резултирати латентним или експлицитним грађанским ратом, што је продукт чињенице да још увек живимо унутар истог полумиленијумског процеса дугог трајања, коме је главна структурна особина дисконтинуитет.

Тако се - за разлику од „енглеског“ концепта легитимне и функционачне елите, а чија је главна особина била, као што смо видели, *кооптирање* на легитимно „базично језгро“ као модел регрутације елите - у Србији развио специфичан модел у коме је, за разлику од *кооптирања*, управо *искључивање* (тј. међуискључивање парцијалних „елита“) постало доминантан модел конституисања елите. *Искључивање* је постало доминантни модел конституисања елите због оног што неки аутори називају „ослободилачком политичком културом“ која је „у непросвећеном и турском Балкану, вековима издељеном између империја“ била „историјска река понорница, чији је подземни ток утицао на развој и када не би избијао на површину“.²⁴ Наиме, будући да су под туђим империјама житељи Балкана били искључени из политичког субјективитета, као и да су се против туђинаца борили у ослободилачким ратовима који опет нису остављали простора за цивилну интеграцију друштва, већ се у рату требало бити „искључив“ и „чврст“, ова ригидна искључивост је постала, уз већ поменут анти-елитизам, егалитаризам и анархизам, такође трајном особином менталитета. То је опет додатно компликовало шансе за уравнотежен институционални развој већине балканских, а пре свега српског друштва, у коме је „ослободилачка политичка култура“ била (и још увек јесте) веома изражена, те ће Срби, због сталне бригае око базичног питања

24 Тодор Куљић, *Кнез Милош, Никола Пашић, Тито*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 170.

политичке слободе, територије и граница, бити онемогуће-ни да рационално мисле о унутрашњем институционалном развоју.

Док је у Енглеској *кооптирање* на легитимно „базично језгро“ могло да обезбеди неоспорни и неокрњени *леги-митет* елите, *континуитет* друштвеног и институционалног развоја са кумулативним ефектима и одрживу *друштвену интеграцију*, у Србији, последице *искључивања* („једних“ од стране „других“) као доминантног модела конституисања елите биће перманентно спорни, тј. *флукутирајући леги-митет* владајуће елите, услед чега је онемогућен континуитет друштвеног развоја са кумулативним ефектима и одржива друштвена интеграција. Као што смо већ рекли, услед примене легитимистичког модела формирања елите, главна особина британске елите биће *флексибилност* (у смислу прилагођавања скуша формалних услова за постајање елитом конкретної друштвеној ситуацији), односно *флексибилни институционализам*. За разлику од тога особина већине парцијалних српских „елита“ биће *ригидност* (у смислу искључења другога, тиме често и његово остављање ван институција, а веома често и ванинституционална борба са тим „другим“), која прелази у *ригидни антиинституционализам*. Овај *ригидни антиинституционализам* ће опет, као дубинска социолошка структура, за конкретну емпиријску историјску последицу имати преврате, насилна смењивања власти, прогонства главних политичких актера, атентате, диктатуре, револуције и све остале ванинституционалне друштвене борбе, за које смо утврдили да представљају константу новије српске историје, која се управо по томе драстично разликује од оне енглеске.

Политичке и друштвене институције, устави и уставне, поретци и конституционализације, биће у Србији тако крхки,²⁵ јер су увек настајали на клизавом земљишту на коме се неколико парцијалних „елита“ борило у живом благу, без стабилне стајне тачке, односно без коначног и легитимног

25 О крхкој и несрећној српској уставној и конституционалној историји у Александар Молнар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008, стр. 55-58. и Александар Симић, *У трагању за изгубљеном уставношћу*, Призма, јануар 2003., стр. 31-36.

пресудитеља, који је у Енглеској био пронађен у легитимној елити - без обзира да ли је она дејствовала кроз домове парламента, институцију круне или кроз неку другу друштвену установу којој је такође био својствен вишевековни континуитет и легитимитет. Управо на енглеском примеру, легитимитет и континуитет су неодвојиви и међусобно зависни. Првобитни аристократски легитимитет омогућио је континуитет, да би опет континуитет трајања у дугом временском року, учврстио сам легитимитет. Легитимитет и континуитет биће овако потпуно повезане и међузависне категорије, што ће се видети, не само на енглеском, већ и на српском примеру. Будући да је српска аристократска елита изгубила легитимитет са губитком политичког субјективитета, то је онемогућило стабилан историјски континуитет, без кога опет није било могуће на лак начин решити питање легитимне политичке елите, већ се стално упадало у замке „флукутирајућег легитимитета“. Трагедија историјског дисконтинуитета тако постаје трагедијом недостатка стабилне легитимне елите, што све скупа постаје трагедијом перманентне друштвене дезинтеграције коју ће производити парцијалне „елите“ у својим ванинституционалним обрачунима, на ивици грађанског рата. Ове парцијалне „елите“ су, уз часне изузетке, мењале једна другу на нелегитиман начин, превратима, атентатима, револуцијама, митинзима, демонстрацијама и осталим ванинституционалним „шоковима“, што је ослабило могућност успостављања легитимне политичке елите која би без великих оспоравања била прихваћена од „остатка“, како у садашњем, тако и у неком будућем времену.

Будући да је, због претходно описаних појава, конституисање стабилне правне и уставне државе над егалитаристичким, анти-елитистичким, анархичним и искључујућим српским друштвом било немогућа мисија, процес селекције елита одвијао се хаотично, те се сходно датим нестабилним приликама одређивао и скуп формалних услова под којима неко може постати српском елитом, при чему су критеријуми понекада били гротескни, а некада комични. Од Милошевог одабира „крупних, главатих и плећатих“²⁶ за несуђену

26 „Бабо воли старешине крупне, главате и плећате“ говорио је кнез Михајло о Милошу. Ибид, 165.

политичку елиту, све до партијског одабира „подобних“²⁷ скуп формалних услова под којима ће се моћи приступити српској политичкој елити тек ће мало одмаћи од урођених физичких атрибута или акциденталних атрибута као што је поседовање партијске књижице, при чему ни за једно ни за друго није био потребан било какав напор ни компетенција. Овај анти-компетитивни принцип селекције елите, који се практиковао због нејасних или ниско дефинисаних формалних услова сходно којима се могло постати чланом елите, биће извор *негативне селекције*, услед које су члановима политичке елите могли постати људи сумњивих квалификација и способности.²⁸ Све то ће условити да српска политичка елита, у значајном делу новије српске историје, буде спорнога легитимитета, што није њена искључива кривица, већ је условљено низом историјских разлога и услова, које смо у овоме раду покушали да експлицирамо.

Но, мањи је проблем што елита неће бити легитимна, јер она и тако није самој себи сврха, већ се конституише због успешног функционисања друштва. Највећи проблем нелегитимне или ограничено легитимне политичке елите биће што је она истовремено и нефункционална, што резултира перманентном дезинтеграцијом друштва, које неће моћи успешно функционисати, услед непрекидне борбе ограничено легитимних парцијалних „елита“ Тако ће већим делом новије историје, српско друштво бити на озбиљним иску-

27 О функционисању раних партијских елита у Србији у времену младог и несавршеног парламентаризма у тексту Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914*, улога и начин владања, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 41-50.

28 Овој негативној селекцији подложно је свако друштво, а не само српско, јер у друштвеном животу нема савршених решења. Међутим, негативна селекција ће у српском друштву хипертрофирати, јер неће постојати институционални механизми њеног сузбијања, односно у различитим временима неће постојати, као нпр. у Британији, јасан скуп формалних услова под којима неко може постати припадником управне елите, већ ће све бити препуштено импровизацији. Та импровизација је понекад доносила веома талентоване, иако неуке, владаре, попут нпр. Милоша, као и веома способне администраторе попут нпр. Илије Гарашанина, али је у другим случајевима избацивала на површину људе у којима је неукост била спојена са неспособношћу, као у случају низа „апаратчика“, који су у свим временима били лоша коб српског административног система, који није био аутономан (управо због некомпетенције његове капиларне мреже), већ је увек паразитирао као прилепак на различитим владарским харизмама.

шењима да се уопште може подвести под категорију интегрисаног друштва или јединствене нације, управо зато што су се ограничено легитимне парцијалне „елите“ (од Обреновића и Карађорђевића све до данашњих борби између тзв. „две Србије“) бориле око флукутирајућег легитимитета на ивици грађанског рата, трошећи у тим борбама снагу самог друштва. Енергија друштва се нерационално трошила тиме што су ограничено легитимне парцијалне „елите“ биле склонне прављену својих парцијалних „паралелних институција“, односно пара-институција, пара-војски, пара-универзитета, итд. Тако смо, често, уместо институционалног живота имали пара-институционални живот, што је била рђава последица *искључивости* у датом моменту доминирајуће елите, која је било какву опозицију терала у пара-систем, не желећи да је институционално призна, повратно правећи и од саме себе пара-елиту, услед тога није могла да обезбеди пун легитимитет.

Ипак, у новијој српској историји постојали су више или мање успешни покушаји да се изађе из оваквог рђавог круга дисконтинуитета, нелегитимности и дезинтеграције. Будући да у овоме раду немамо простора за експлицирање свих позитивних трендова у сазревању модерне српске политичке елите, задржаћемо се тек на једној позитивној, али на жалост, до сада увек краткотрајној, тенденцији.

Ова тенденција најбоље се види из покушаја у другој половини 19. века да се, место хаотично селектоване елите „крупних, главатих и плећатих“²⁹ конституише тзв. *планирана елита*. То се покушавало тако што су се, *позитивном селекцијом*, бирали талентовани ученици који су постајали „благоеданци“, односно државни стипендисти, који су уз помоћ и у име државе, били слани на најпрестижније европске универзитете, како би по повратку стечена знања могли применити у оквирима српског друштва, утичући на његов културни, просветни, привредно-економски и коначно, политички напредак.³⁰ Тако су неке од најзначајнијих политичких личности, које су државнички обликовале модерну

29 Види фус-ноту 25.

30 О овом процесу конституисања планиране елите у Љубинка Трговчевић, *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Историјски институт-Службени гласник, Београд, 2003.

Србију, попут Јована Ристића³¹ и Николе Пашића,³² били „благодејанци“. Истраживачи који су истраживали ову тему утврдиће да „није било значајнијег политичара с почетка 20. века који није примао државну помоћ“.³³ из чега нам је јасно да је Србија у доба свог највећег успона, ширења и јачања била предвођена углавном компетентном и у иностранству школованом елитом. Штавише, ово се није односило само на политичку, већ и на академску, културну и војну елиту, те су тако на најпрестижније универзитете у Европу као студенти слани и научници попут Михајла Петровића, Бранислава Петронијевића, Слободана Јовановића, Јована Цвијића, уметници попут Надежде Петровић и Стевана Мокрањца, и, коначно, официри попут Петра Бојовића и неколицине осталих.³⁴ Тек ослобођено српско друштво покушавало је да легитимитет сопствене елите обезбеди повезивањем са оним институцијама у свету које су имале традиционални и неспорни легитимитет, те је тако српско друштво покушавало да, на изванредан начин, „уведе“ легитимитет из иностранства. Тако су се главни припадници тадашње српске елите, од краљева и владарских династија, преко цивилних политичара и војника, све до научника и уметника, повезивали са одговарајућим „парњацима“ из иностранства који су имали континуитет и легитимитет, који су могли делегирати и српској елити у настајању.

Но, то није ишло лако, јер су анархичне, анти-елитистичке, егалитаристичке и искључујуће црте менталитета, које су биле стечене деловањем описаних историјских узрока, чиниле своје и противиле се напретку српског друштва у правцу интеграције, легитимитета и континуитета. Стално је остајао јаз између ровите друштвене подлоге и било каквог покушаја њене надградње, при чему је образовање елите у иностранству као последицу имало да су „политичка мисао и државно-правни основи српске државе у модернизацијском смислу били далеко развијенији од друштва“.³⁵ То је, коначно,

31 Ибид, стр. 75, 78-83.

32 Ибид, стр. 139-145.

33 Ибид, стр. 60.

34 Ибид, стр. 61.

35 Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914*, улога и начин владања, Југословенски историјски часопис, Лич Год. XXX, Београд 1997,

и поред свих напредака, стално изазивало регресирање и пад у институционалну анархију услед које ће српско друштво и задесити поменути државни удари, атентати, револуције и друга друштвена зла, услед којих смо губили могућност да искористимо „увезени легитимитет“ и да се прикључимо оним институцијама из иностранства које су имале вишестолетни континуитет и легитимитет.³⁶

Дакле, можемо закључити да српска елита није у одређеним периодима била без идеја о сопственој институционализацији, као и институционализацији читавог друштва, и није да није покушала да их проведе, али се увек сударала са реалном друштвеном подлогом³⁷ која је била под утицајем стечених особина металитета – анархизма, анти-елитизма, егалитаризма и искључивости – које ће српском друштву бити лоши привесци све до данашњег дана. Тако се и поред рада, у срећним временима, на планираној елити која је из иностранства покушавала да „увезе“ легитимитет и институционализује друштво, дешавало да се „друштвени и политички конфликти потискују из институција система“ да се „простор за компромис смањује“ и да се „ствара могућност ванинституционалног и отвореног сукоба“.³⁸ Речено речником нашега рада, и даље се, и поред свих покушаја стварања планиране легитимне елите дешавало да парцијалне „елите“ ратују између себе на ванинституционалној „ничијој земљи“. Тако ће, упркос свим напорима, *странчарење* парцијалних политичких „елита“ бити доминантни тренд, услед чега ће

стр. 42. Ауторка долази до оправданог закључка да су „стари модели политичког понашања спречавали да се модерне институције у потпуности испуне модерним садржајем“ (стр. 43.). При свему томе треба имати на уму да је модерност тадашњих европских институција, попут нпр. оних у Енглеској била последица континуираног институционалног развоја и да је заправо та модерност производ тзв. процеса дугог трајања и да није „пала с неба“, те у Србији није могла бити аплицирана управо зато што смо ми били искључени из поменутих процеса дугог трајања европске модерне и имали свој аутентичан и, на жалост, рђав процес дугог трајања од пада под Турке наовамо, који је био обележен дисконтинуитетом.

36 Тако је нпр. после „мајског преврата“ 1903. и убиства краља Александра Обреновића владарска династија Карађорђевића која је наследила престо имала великих проблема да успостави нормалну комуникацију са енлеском владарском кућом, јер су Срби носили епитет „убица краља“.

37 Стојановићева долази до сличног закључка, Ибид, стр. 49.

38 Ибид, стр. 46.

друштво и држава стално бити у опасности од дезинтеграције.³⁹ Дакле, није да напретка није било,⁴⁰ али он је био спор и са честим институционалним регресима.

Као одговор на странчарење и беспошtedну борбу парцијалних „елита“, често се посезало за диктатуром, као нужним и преким средством обезбеђивања друштвене кохезије и интеграције, као за време краља Александра, комунистичке Титове власти и, делимично, Слободана Милошевића.⁴¹ Но, диктатура, због своје унутрашње структуре није могла бити трајно и стабилно средство одржавања друштвене кохезије, те је после сваке од побројаних диктатура долазило до још веће анархије, па чак и сама „диктатура“ Слободана Милошевића није ни за време свог трајања могла бити одвојена од пратеће анархије као свога нус-продукта.⁴² Било како било, у српском друштву, током његове новије историје, све ће изгледа бити неизвесно – легитимитет, континуитет и интеграција, те ће једино бити извесни бити анархизам, егалитаризам, анти-елитизам и искључивост као стечене особине менталитета, као и вечна борба парцијалних „елита“, („наших“ и „њихових“) која из претходних особина менталитета логично произилази.

39 Ово добро опажа Слободан Јовановић када каже да се „због странчарења изгубила идеја о држави, и да земља срља у пропаст“. Он ће ово рећи посматрајући превирања са почетка 20. века у српском друштву, али можемо рећи да ни читав век касније, у времену у којем пишемо, Србија неће бити у бољој позицији. Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, БИГЗ, Београд, 1991, стр. 535.

40 Стојановићева изражава мишљење да се ипак може говорити о напретку и да је он био видљив управо у периоду ране, крхке, српске парламентарне демократије. Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, 49-50.

41 Ове три диктатуре су типски веома разнорodne, чиме овде пак немамо времена да се бавимо.

42 О анархичном лику Милошевићеве владавине у Невен Цветићанин, *Четири лика Слободана Милошевића у Слободан Милошевић пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, Институт за савремену историју-Универзитет у Стирлингу, Београд-Стирлинг, 2008, стр. 197-202.

Данашња Србија и проблем легитимитета елите

Српско друштво тако, деловањем претходних узрока, 21. век дочекује дезинтегрисано. Као што смо напоменули у уводу рада, требамо бити опрезни када кривицу за ту дезинтегрисаност брзоплето сваљујемо на ову или ону парцијалну „елиту“ која је у прошлости, или пак садашњости, била или јесте доминантна, јер ниједној од њих неће бити лако да се избори са структуралним, дубинским манама које су продукт деловања дуготрајних историјских узрока. Понављамо да би погрешили и поступили ненаучно-памфлетистички када би неку од парцијалних „елита“ осудили са неког сопственог „политичког“ становишта, јер стојимо на веберијанској методолошкој поставци, да наука треба да буде „вредносно неутрална“, макар када је реч о дескриптивном нивоу, док су тек на нормативном нивоу дозвољени субјективни ставови.

Дакле, чисто дескриптивно посматрано, дезинтегрисаност српског друштва последица је низа историјских узрока, које смо покушали да експлицирамо у претходним целинама, а који су, сви заједно, онемогућавали да се установе стабилни критеријуми селекције елите и да се сходно њима парцијалне „елите“ спонтано интегришу у јединствену легитимну елиту у институционалном смислу. Различите парцијалне „елите“ носиле су на себи трагове оног дубинског импулса, који је, услед *искључивости* (а не *кооптирања*) као доминантног модела конституисања елите, онемогућавао њихову мирну кохабитацију и њихову коначну интеграцију.

То се посебно види посматрајући комунистичку (титоистичку) и милошевићевску политичку „елиту“, које су непосредно претходиле оној данашњој, а које су једнако као и раније српске елите покушавале да из друштвеног живота искључе њима конкурентске парцијалне „елите“.

У пракси је и за време комунистичког, као и за време Милошевићевог режима, било кооптирања у владајућу парцијалну „елиту“ способних чланова из других парцијалних „елита“, јер ни Тито ни Милиошевић нису били глупи и херметични владари, те су често посезали за разним савезницима који су им се нудили. Тако је понеки припадник старе грађанске елите постао лојалан новом Титовом комунистич-

ком режиму и многи је припадник антимилошевићевске опозиције прешао на страну власти. Но, проблем и Титовог и Милошевићевог режима био је што се, мимо наведених појединачних случајева, парцијалне „елите“, конкурентске оној владајућој, нису могле институционализовати, јер је опозициони живот под Титом био немогућ,⁴³ а под Милошевићем пука фарса.⁴⁴ То је онемогућавало друштву да се интегрише на ваљан начин, јер су његови значајни сегменти остајали изван институција, па је са сломом вештачких интегративних фактора какви су били комунистичка, односно социјалистичка партија,⁴⁵ на видело избијала суштинска хетерогеност дезинтегрисаног друштва. Друштво је остајало дезинтегрисано, деловањем побројаних историјских узрока, јер парцијалне „елите“ не само да нису биле спремне да се интегришу, већ нису биле спремне ни на било какву релативно мирољубиву кохабитацију. Тако је након слома како комунизма тако и Милошевићевог режима дошло до жестоке борбе до тада потискиваних парцијалних „елита“ – након Тита су у конфликт ушле до тада потискиване парцијалне националистичке „елите“, док су након Милошевића у конфликт ушле до тада потискиване парцијалне демократске „елите“ предвођене Кошуницом и Ђинђићем. Тиме се потврдило правило да након неког вештачки произведеног интегративног фактора, следује још жешћа борба привремено потиснутих елемената друштва. И у једном и у другом случају, опет је избијао на површину проблем базичне интеграције друштва и формирања легитимне и функционалне политичке елите која ће бити призната од „остатка“, односно остајао је проблем како превазићи ситуацију у којој ће парцијалне „елите“ својом борбом трошити енергију друштва и онемогућавати његово успешно функционисање. Можемо рећи да је, у данашњој Србији, било којој владајућој парцијалној политичкој „ели-

43 О затирању опозиционог живота под Титом у Војислав Коштуница, Коста Чавошки, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.

44 О фарсичном опозиционом животу под Милошевићем у Слободан Антонић, *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.

45 Проницљива критика вештачке „партијске“ интеграције друштва у Зоран Ђинђић, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.

ти“⁴⁶, без обзира из које је странке, тешко да влада, управо зато што раније није на ваљан начин решен проблем легитимитета, услед чега парцијалне „елите“ још увек нису спремне да једна другој признају пут легитимитет.

Известан напредак учињен је, у „петокотобарској Србији“, тиме што парцијалне „елите“ не споре више једна другој пуки *легалитет*, што се дешавало у скорашњој прошлости када су на дневном реду били легални спорови око избора и њиховог резултата, или посланичких мандата и њихове правне ваљаности. Ово слагање макар око легалитета, ако већ нема слагања око легитимитета, последица је учвршћивања у петокотобарској Србији тзв. „изборне демократије“, чија је главна особина одржавање слободних и поштених избора.⁴⁶ Можда највећи напредак и најзначајнија тековина петокотобарске Србије, у низу њених несумњивих мана, биће што ће изборни резултати постати неспорни, чиме ће се омогућити несметано формирање легалних органа власти на институционални начин, што је значајан напредак у односу на раније ванинституционалне „шокове“, којима су се мењале разлишите власти и смењивале различите парцијалне „елите“.⁴⁷ Сада ће парцијалне „елите“ још увек постојати у својој партикуларности, спориће једна другој легитимитет,⁴⁸ али ће

46 О томе да је Србија стекла услове да се квалификује као „изборна демократија“ у Душан Павловић, Слободан Антонић, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 105.

47 У петокотобарској Србији неколико влада се у континуитету сменило на институционалан начин, уважавајући резултате избора – Живковићева са првом Коштуничиним, прва Коштуничина са другом Коштуничиним и коначно, друга Коштуничина са Цветковићевом. У исто време попуњена је на институционалан и легалан начин и институција председника Републике на којој се обрео Тадић.

48 Тако ће, да узмемо само најновији пример, приликом формирања актуелне владе Мирка Цветковића у јуну 2008, ова влада од конкурентске парцијалне политичке „елите“ бити нападана за спорни легитимитет, јер грађани нису гласали за владу ДС-а и СПС-а, те ће јој се такође легитимитет оспоравати и због тога што су наводно њено формирање помогли страни амбасадори и тајкуни и стога она не може бити легитимни израз народне воље. Такође, ова влада ће поново у септембру 2010, након договора са ЕУ око српске резолуције у УН у вези Косова, бити нападана да је изгубила легитимитет. У ранијим периодима свака од петокотобарских влада (Ђинђићева, Живковићева, прва Коштуничина, друга Коштуничина, и, коначно, Цветковићева) биће нападана у једном моменту од стране конкурентских парцијалних политичких „елита“ да није легитимна, и стога је било која од ових влада тешко дочекивала легални крај мандата

се барем смењивати на легалан институционални начин, што је немали напредак у односу на скорију прошлост која је, као што смо видели, била пуна наглих ванинституционалних смена владајућих политичких елита.

Такође, изван напредак учињен је у петокотобарској Србији тиме што парцијалне политичке „елите“, које су раније биле у беспошtedним ратовима „на живот и смрт“, полагано почињу да релативно мирно кохабитирају.⁴⁹ То је такође последица консолидоване „изборне демократије“, која парцијалне политичке „елите“ тера на поштовање институционалних правила игре и на то да релативно мирну кохабитацију, чак и онда кад су им политичка становишта удаљена и кад споре једна другој легитимитет, претпоставе есенцијалним политичким непријатељствима са елементима насиља.

Но, и поред тога што у петокотобарској Србији, после трагичне Ђинђићеве смрти, неће бити значајнијег политичког насиља и што ће политички живот, полако, али сигурно бити дислоциран са улице у институције система,⁵⁰ парцијалне политичке „елите“ ће и даље предано радити на томе да оспоре једне другима легитимитет. То ће радити монополизујући подручје јавности онда када су у доминантном положају, покушавајући да из њега искључе све конкурентске парцијалне „елите“, што ће бити могуће због неразвијености саме установе *јавности*, што ће опет бити продукт рђавог друштвеног развоја, који смо описали, а који ће, као што смо видели, бити пун дисконтинуитета и међусобног искључивања парцијалних „елита“. У Великој Британији могла је на-

49 Када говоримо о мирној кохабитацији не мислимо на буквалну кохабитацију различитих политичких опција у органима власти, већ на одрживу коезистенцију различитих политичких опција једних поред других у свакодневном политичком животу. Дакле, израз „кохабитација“ не користимо у уже политиколошком, већ у најширем значењу „коезистенције“.

50 Ситуација када се политички живот „отео“ институцијама система и када је поново премештен на улицу десила се приликом протесног митинга „Косово је Србија“ 21. фебруара 2008. поводом проглашења једностране косовске независности. Тада је забележено извесно ванинституционално насиље у коме су страдале неке стране амбасаде, имовина грађана Београда и један демонстрант, но ипак није било жешћег обрачуна између унутрашњих парцијалних „елита“. Опет се слично десило приликом уличних обрачуна због тзв. геј-параде 10. 10. 2010., када је систем опет показао сву своју слабост и када смо се опат нашли у стању латентног грађанског рата. Ови догађаји показују колико је институционални живот у Србији крхак и колико га било која од „ванредних ситуација“ може вратити на улицу.

стати стабилна и критичка јавност, која ће често имати улогу друштвеног коректива, управо зато што је друштвени развој био еволутиван и што се сама политичка елита конституисала кооптирањем, а не искључивањем, услед чега су парцијалне „елите“ биле интегрисане, те су коначно заједнички конституисале јединствену јавност, коју су заједнички делиле и у којој су се бориле сходно прихваћеним правилима. У тако конституисаној критичкој јавности највећи прекршај биће искључивање „другог“, односно искључивање било које од значајних друштвених група, које се због могућности равноправног партиципирања у друштвеним процесима и неће трансформисати у парцијалне ограничено легитимне „елите“, већ ће имати институционални пут да постану легитимне и од свих признате елите. Тако ће тамо нпр. постојати конзервативни, либерални и лабуристички медији, посленици и симпатизери, но ипак неће, као у Србији, постојати различите „јавности“, односно различите „паралелне стварности“ у којима ће живети парцијалне „елите“. То ће бити последица правилно интегрисаног друштва које ће решити проблем легитимитета и континуитета, те стога неће бити ни толике подозривости између различитих друштвених група, па ни потребе да се било која од њих издваја у неку своју „паралелну стварност“ и херметично затворену „јавност“. Тамо не само да ће различите парцијалне политичке „елите“ мирно кохабитирати и коегзистирати, већ ће се њихове парцијалне воље, на ефикасан начин, увек изнова интегрисати и трансформисати у званичну легитимну вољу државе, коју ће представљати у датом моменту легитимна политичка елита, чији легитимитет нико изнутра неће спорити на кардиналан начин.

Ово неће бити последица тога што ће енглеска политичка елита бити „паметнија“ и „разумнија“ од оне српске, већ ће у оба случаја на снази бити деловање дубљих историјских разлога и узрока. Као што смо рекли, *главни задатак нашега рада је да покаже како различите историјске околности обликују различита друштва, која су више производ услова у којима су се развијала и услова у којима сада обитавају, а мање неке појединачне воље, коју би онда требали осудити или глорификовати.* Код Енглеза, ће, поменути дубљи историјски услови, услед континуитета, еволутивног разво-

ја и неспорног легитимитета елите довести до интеграције, код Срба ће они услед дисконтинуитета, револуционарних скокова и непостојања дуготрајније легитиме елите довести до дезинтеграције, услед бесконачне борбе различитих неинтегрисаних парцијалних „елита“. Једноставно речено, код једних ће континуитет обезбедити интеграцију, код других ће дисконтинуитет условити дезинтеграцију. О томе је тек толико могуће рећи на „дијагностичком“ дескриптивном нивоу, који се бавио анализом прошлости и садашњости, за коју смо се трудили да буде објективна, непристрасна и озбиљна.

При самом крају овога рада, подићићемо се на нормативни ниво, будући да циљ овога рада није само да понуди дијагнозу, већ и да дâ терапију, односно оцрта правац решења проблема, колико је то могуће учинити на ограниченом простору. На нормативном нивоу допустићемо себи да будемо субјективни, јер је сваки суд о будућности - у коју свако спекулисање о решењима мора заћи, а која опет остаје непрозирна - нужно субјективан, будући да о њему не можемо имати чврсту емпиријску евиденцију.

Стога ћемо на нормативном нивоу поставити кључно питање - *како је у оним друштвима која су услед дисконтинуитета у развоју упала у дезинтегративне процесе могуће обезбедити стабилну интеграцију?* Питање је заправо, како је од парцијалних ограничено легитимних „елита“ могуће направити јединствену легитимну елиту, којој „остатак“ неће спорити легитимитет? Коначно, веома једноставно, питање је како селектовати елиту која ће моћи друштву обезбедити стабилну и дуготрајнију интеграцију?

Уместо расправљања теоријских уставно-правних начела и апстрактних веберијанских идеалтипова који су увек удаљени од стварног живота, послужимо се једним историјским примером, служећи се провереном „енглеском“ методом да се у прошлом искуству покуша пронаћи пример на основу кога би могли судити о садашњем проблему. Методом историјске индукције, која је слична методу енглеског прецедентног права у коме се на основу прошлих случајева одлучује и о будућима, покушаћемо да пронађемо историјски пример који би нам могао помоћи у решавању нашег проблема.

Проблем ћемо поставити једноставно – једно друштво увек се изнова дезинтегрише борбом ограничено легитимних парцијалних „елита“ због тога што услед историјских дисконтинуитета не постоји недвосмислено легитимна елита. Сада ћемо методом историјске индукције потражити да ли је неко друштво, у скоријој прошлости, било у оваквој ситуацији? Одговор је да, многа јесу, узмимо на пример, Вајмарску Немачку.⁵¹ Надаље ћемо поставити потпитање – које, од оних друштава која су имала претходно побројане проблеме, је успело да их реши на задовољавајући и одржив начин? Вајмарска Немачка сигурно није, будући да је нестала у нацистичкој страховлади, која је коначно завршила потпуним сломом и уништењем државе и друштва у Другом светском рату. Па, који је онда позитиван пример „реинтеграције“ дезинтегрисаних друштава и има ли га уопште?

Одговор аутора овога рада је – француска Пета република. Наиме, француска Четврта република која је претходила Петој имала је структурално сличне проблеме који муче и данашњу Србију,⁵² а били су слични и нпр. онима који

51 О Вајмарској Немачкој, њеном спону и паду, концизно у Џон М. Робертс, *Европа 1880 – 1945*, Клио, Београд, 2002, стр. 509-516..

52 Постоје мишљења која сматрају да су проблеми петооктобарске Србије слични онима које је имала француска Трећа република, и оваква мишљења проницљиво виде да француско и српско друштво и поред квантитативне различитости имају квалитативне сличности, услед дисконтинуитета којима су била изложена оба друштва. Александар Молнар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008, стр. 243-280.

Но, оваква мишљења стају у анализи онда када је најпотребније и не истражују даље како су многи структурални проблеми Треће републике пренесени и у Четврту републику и како су коначно решени на ваљан начин тек у Петој републици. Наиме, деголистички пројекат Пете републике успео је да Француској - након више од век и по од Велике револуције, услед које је била изложена даљим револуцијама, диктатурама, крхким демократијама и услед чега је била потпуно дезинтегрисана на унутрашњем плану – обезбеди поновну и одрживу интеграцију и несметано функционисање тзв. „уставне демократије“. О француској Петој републици, односно деголистичкој идеологији, као успешном превазилажењу криза и контрадикторности које су мучиле Француску два века (пре свега велике противречности између револуције и рестаурације, „црвених“ и „црних“) у Невен Цветићанин, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени Гласник – Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 478-483. О самој Француској револуцији која је изазвала поменуте противречности, њеном току и последицама које су трајале и у Првој, Другој, Трећој и Четвртој републици, у претходном контексту, у читавом обимном току наведене књиге.

су мучили и коначно укопали Вајмарску Немачку. Пре свих, то је био проблем успешне интеграције дубоко подељеног друштва у коме су парцијалне „елите“ својим перманентним борбама онемогућавале било какву стабилнију и дуготрајнију интеграцију. Овај проблем је француска Пета Република решила својом деголистичком конституцијом, у којој су пронађена креативна уставно-правна решења и којом је успостављена ефикасна подела, али и равнотежа између различитих нивоа власти. Ова специфична конституција са јаким председничком влашћу, дводомним парламентаризмом, независним судством и специфично конституисаним нивоом локалне власти,⁵³ омогућиће функционисање ефикасне и стабилне „уставне демократије“, која ће бити бескрајно удаљена од било какве диктатуре, али ће опет на ефикасан начин онемогућити парцијалне „елите“ у евентуалној дезинтеграцији друштва и државе. Легитимна воља друштва ће се без проблема производити у институцијама система, који ће својим уставно-правним решењима непогрешиво указивати на чијој је страни легитимитет и када дође до управне кохабитације између различитих политичких опција на различитим нивоима власти. Коначно, све то ће за последицу имати пацификовање парцијалних политичких „елита“, које ће пронаћи интерес партиципирања у описаном систему, учествујући у несметаној прозиводњи легитимности. Напослетку, овај систем ће се одржавати до данашњих дана, пола века по свом конституисању (што је за француске прилике дуг период стабилности) и надживеће свог великог творца Де Гола, чиме ће додатно говорити себи у прилог.

Зашто смо француску Пету републику узели као пример за који сматрамо да нам може помоћи и у нашим проблемима у Србији? Из читавог тока рада јасно је да аутор високо вреднује британски политички систем, односно британски модел друштвеног развоја који је коначно резултирао „класичним“ парламентаризмом у систему уставне монархије. Разлози за поменуто високо вредновање нису доктринарни, јер то није дозвољено на дескриптивном нивоу, већ на просто

53 О основним начелима устава француске Пете републике у теоријском, историјском и конститутивно- организационом смислу у *Начела француског устава*, online edition- http://www.ambafrance-srb.org/france_serbie/spip.php?article600

функционални, јер ће чак и за оне који се неће слагати са поменути системом, више него очигледно бити да он успешно функционише у веома дугом временском раздобљу. Стога би потписник ових редова био најсрећнији када би друштвена интеграција унутар српског друштва могла бити прозведена на начин на који је то учињено у Британији, класичним парламентаризмом у систему уставне монархије.⁵⁴ Но, убеђење аутора овога рада, које ће само време потврдити или демантовати, је да су историјски дисконтинуитети у српском друштву толико велики да Србија тешко може применити британски (енглески) модел, који друштвену интеграцију обезбеђује углавном оним друштвима која нису имала значајније историјске дисконтинуитете као што су Британија, Шведска, Норвешка, Данска, итд.⁵⁵ Стога су Србији много примеренији они модели друштвене интеграције који су примењени у друштвима која су попут српског имала велике и трагичне историјске дисконтинуитете, као што је управо француско. Разлике између српског и француског друштва су квантитативне (зато што је ово друго значајно веће и богатије), али оне, услед тога што у корену и једног и друштва стоје значајни дисконтинуитети, нису квалитативне, па ће стога француски модел уставне интеграције Пете републике бити могуће применити и у српској стварности. Једина значајна квалитативна разлика између ових друштава је што Србија није имала значајну традицију апсолутне монархије попут Француске, која је несумњиво заслужна, деловањем дубин-

54 За то постоје извесни услови, као што су постојање владарске династије (Карађорђевића) која би могла конституисати институцију круне, као и постојање жеље код једног дела становништва да се Србија трансформише у уставну монархију. Постоје и предлози устава по којима је Србија виђена као парламентарна монархија, попут оног професора Павла Николића. Види *Устав краљевине Србије, нацрт, Београд, 2001.*, <http://www.clds.rs/pdf-s/UstavPavleNikolic.pdf>

55 Класични парламентаризам у систему уставне монархије је у већини случајева скопчан са еволуитивним друштвеним развојем када се, као што смо видели у Британији, на „базично језгро“ елите кооптирањем додају нови чланови, све док, коначно, олигархија спонтано не постане партиципативном демократијом. Уставна монархија се, у већини случајева, уопште не конституише, већ напосто настаје спонтано, за шта је у Србији пропуштена шанса онда када је за то било време и сада се, да би се направила легитимна и одржива политичка елита, не може ићи тим путем. Једноставно речено, за конституисање уставне монархије више не постоји упориште у друштвеној стварности Србије, услед превеликих дисконтинуитета.

ских историјских структура, што су француски грађани били спремни да прихвате уставни систем са јаком врховном влашћу. То може изазвати оправдане сумње да ли је француски модел Пете републике могуће применити у српском друштву у коме је анархистичка црта менталитета, као што смо видели, веома изражена. Но, просто индуктивно искуство показало је да та анархистичка црта металитета бива управо додатно стимулисана у српском друштву када је на снази систем класичне парламентарне демократије, без неке паралелне јаке власти попут. нпр. председничке, услед чега се парламентарна демократија по правилу претвара у „партократију“⁵⁶ са анархичним последицама (управо зато што није спонтано еволуитивно израсла на друштвеној подлози већ је вештачки пресађена). Будући да чисто искуство показује да „чист“ парламентаризам у српском друштву не резултира стабилном „уставном демократијом“, већ тзв. „партократијом“, услед које имамо најинтензивнију могућу борбу парцијалних „елита“ која резултира прогресивно напредујућом дезинтеграцијом друштва, можемо претпоставити да би управо „кориговани парламентарни модел“ са јаком председничком влашћу, какав је онај француске Пете републике, могао да изађе на крај са анархистичким цртама нашег менталитета и обезбеди одрживу друштвену интеграцију.

Из свих наведених разлога сматрамо да би српском друштву уставни модел Француске Пете Републике био оптималан, како би се успешно обавио задатак друштвене интеграције, на демократским и анти-ауторитарним основама. Заправо, применом модела француске Пете републике⁵⁷ дошло би се до система који би био довољно ауторитаран да

56 О „партократији“ у доба раног парламентаризма у Србији у Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997. О „партократији“ у доба петоктобарског парламентаризма наших дана у Славиша Орловић, *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени Гласник, Београд, 2008.

57 О конкретной примени модела Француске Пете Републике у друштвеној стварности Србије у чланку Невен Цветићанин, *Српска пета република*, Време бр. 950, март 2009. Како би и да ли би уопште дошло или пак могло доћи до конкретне примене поменутог модела ствар је практичне политике, док је задатак теоријског рада само да оцрта могући модел и да га аналитички смести у контекст постојеће реалности, што смо учинили у претходном пасусу.

не дозволи беспошtedну борбу парцијалних политичких „елита“ које тако не би трошиле снагу друштва и онемогућавале његову успешну интеграцију, али и који би био довољно флексибилан да омогући разноврсност и динамизам политичког и друштвеног живота. Што је најважније, овај систем би прагматично решио проблем легитимитета, јер би, попут оног француског, ефикасно показивао на чијој је страни легитимитет у случају спора између различитих „власти“ и политичких опција. Коначно, самим тим што би питање легитимитета било решено (јер би се увек знало на чијој је страни легитимна воља грађана), парцијалне „елите“ имале би интереса да у том систему партиципирају, јер би добиле шансу да се трансформишу у легалну и легитимнију власт, која би се могла мирно уживати у наизменичним периодима. Проблем тренутне „изборне демократије“ У Србији, која још није постала „уставном демократијом“, да употребимо изразе које користе други истраживачи,⁵⁸ управо је што се власт не може мирно „уживати“, услед хаотичног система у коме није само низак рејтинг политичара, већ су они изложени и стихијској вољи како конкурената тако и следбеника, коју је веома тешко контролисати тренутним институционалним решењима, што се најбоље показало октобра 2010. године приликом најновијих нереда и уличних борби поводом одржавања тзв. геј-параде у Београду.⁵⁹ Како политичари,

58 Душан Павловић, Слободан Антонић, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007.

59 Тренутни такозвани Митровдански устав није успео да обезбеди Србији функционалну „уставну демократију“ јер он није ни донешен са том сврхом, већ је донешен са сврхом да помогне борбу државе за суверенитет над Косовом и Метохијом. Будући да се више мислило како ће се Космет обухватити преамбулом и тиме обавезати сви уставни актери на одређену врсту политике, неголи што се пазило да уставни актери буду добро посложени и функционални, дошло се до низа противречних и нефункционалних институционалних решења решења, која онемогућавају правилно функционисање политичког система и правилну демократску интеграцију друштва, независно од косметске преамбуле. Критике Митровданског устава у овоме смислу у Александар Молнар, *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита*, Службени гласник – Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010. стр. 13/14, 45-49. и Невен Цветићанин, *Живот у преамбули*, Политика, 22. јул 2006. Аутор овога рада је у наведеном чланку критиковао устав и пре него што је он усвојен, претпостављајући на основу онога како је читава прича почела, како ће се и завршити, и које ће јој коначно бити последице. На жалост, време је дало за право овој анализи.

односно припадници парцијалних политичких „елита“ - не би били услед ниског легитимитета, у будћности изложени и евентуалној стихијској вољи грађана, која се назире иза све чешћих манифестација друштвеног незадовољства као што су штрајкови, демонстрације и разноврзне „блокаде“ и како крхка српска демократија не би нестала у негативном „вајмарском сценарију“ који би нас неминовно одвео у нове националне поразе - биће принуђени да на ваљан начин реше питање легитимитета.

Овде изнесени предлог решавања тог проблема је у исто време и *принципјелан* и *функционалан* и произашао је из анализе проблема елита. Анализа проблема елита, која је била наш првобитни циљ, довела нас је до питања легитимитета, које је неодвојиво од проблема елита и које уопште, по нама, представља најважније питање политичке науке (као што је питање легалитета вероватно најважније питање позитивне правне науке). Овде предузето обимно истраживање је, у неколико својих првих делова, показало да се, услед деловања специфичних историјских узрока, у стабилним друштвима попут нпр. енглеског, конституисала легитимна и функционална управна елита, што је поменутом друштву обезбедило континуитет, интеграцију и успешно функционисање. Са друге стране, истраживање је показало да су „недовршена друштва“, попут српског, опет услед деловања специфичних историјских узрока, онемогућена да развију легитимну и функционалну елиту, услед чега упадају у дисконтинуитете и дезинтеграције, који онемогућавају њихово успешно функционисање. Коначно, последњи део рада посветили смо испитивању могућности да српско друштво изађе из рђавог круга дисконтинуитета и дезинтеграције, те смо понудили решење за које сматрамо да би могло да интегрише српско друштво, на тај начин што би спречило парцијалне полулегитимне „елите“ да и даље троше друштвену енергију. То решење је формулисано у уставном смислу по узору на француску Пету републику, а у политичком смислу по узору на саприпадајућу политичку идеологију деголизма. Тиме смо дошли на сам крај нашега рада у коме смо, после темељног истраживања, након „дијагнозе“, понудили и одређену „терапију“, за проблем нефункционалних и органично легитимних српских управних елита. У српском друштву

је, услед ограничених материјалних ресурса и структуралне неразвијености, илузорно очекивати ефикасно и моментално решавање питања стандарда грађана и саприпадајућих економских питања, јер се то може постићи само континуираним напором многих генерација, али је зато могуће ваљано решити питање легитимитета, напором и разборитим деловањем само једне политичке генерације, попут оне Де Голове у Француској. Рад који смо приложили и изнели је скроман допринос решавању тог питања, јер ће се по његовом решавању, када заиста будемо знали ко представља легитимну елиту, отворити простор и за решавање свих других питања.

Литература

- Антонић, Слободан, *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.
- Антонић, Слободан, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006.
- Батаковић, Душан Т. и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000.
- Благојевић, Милош, *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до царства 1168-1371*, Вајат, Београд, 1991.
- Бродел, Фернан, *Списи о историји*, СКЗ, Београд, 1992.
- Гашић, Ранка, *Београдска политичка и војна елита у светлу немачких и британских извора пред Други светски рат*, Историја 20. века 1/2006, стр. 64-80.
- Димић, Љубодраг, Трговчевић, Љубинка, Ристовић, Милан, Јовановић, Мирослав, Стојановић, Дубравка, Марковић, Предраг, Прпа, Бранка, Перишић, Мирослав, *Модерна српска држава 1804 – 2004: хронологија*, Историјски архив Београда, 2004.
- Ђинђић, Зоран, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.
- Зиројевић Олга, *Србија под Турском влашћу (1450-1804)*, Дамад, Нови Пазар, 1995.
- Коштуница, Војислав, Чавошки, Коста, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.

- Јовановић, Слободан, *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд, 1990.
- Јовановић, Слободан, *Из историје и књижевности*, БИГЗ, Београд, 1991.
- Куљић, Тодор, *Кнез Милош, Никола Пашић, Тито*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997
- Филип Лово, Филип, *Велике савремене демократије*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1999.
- Молнар, Александар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008.
- Молнар, Александар, *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита*, Службени гласник Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010.
- Начела француског устава*, online edition- http://www.ambafrance-srb.org/france_serbie/spip.php?article600
- Oakeshott, Michael, *Rationalism in politics and other essays*, LibertyPress, Indianapolis, 1991.
- Орловић, Славиша, *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени Гласник, Београд, 2008.
- Павловић, Душан, Антонић, Слободан, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007
- Пекић, Борислав, *Писма из туђине*, Знање, Загреб, 1987.
- Petrovich, Michael Boro *A History of Modern Serbia 1804-1918*, vol. I-II, Oplenac Publishing, Nanaimo, 2006.
- Робертс, Џон М. *Европа 1880 – 1945*, Клио, Београд, 2002.
- Schmitt, Carl *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922.
- Симић, Александар, *У трагању за изгубљеном уставношћу*, Призма, јануар 2003.
- Stone, Lawrence, Stone, Jeanne C. Fawtier, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986.

- Стевановић, Миладин, *Душаново царство*, Књига комерц, Београд, 2001.
- Стојановић, Дубравка *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997.
- Токвил, Алексис де, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића-ЦИД, Сремски Карловци-Подгорица, 1990.
- Токвил, Алексис де, *Стари режим и револуција*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1994.
- Трговчевић, Љубинка *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Историјски институт-Службени гласник, Београд, 2003.
- Ђирковић, Сима *Улога цркве у старијој историји српског народа*, Настава историје, год. 1. бр. 1, Београд, 1995.
- Устав краљевине Србије, нацрт, Београд, 2001.* <http://www.clds.rs/pdf/UstavPavleNikolic.pdf>
- Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени Гласник – Институт друштвених наука, Београд, 2008.
- Цветићанин, Невен, *Четири лика Слободана Милошевића у Слободан Милошевић пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, Институт за савремену историју-Универзитет у Стирлингу, Београд-Стирлинг, 2008
- Цветићанин, Невен, „Српска пета република“, *Време* бр. 950, март 2009.
- Цветићанин, Невен, „Живбот у преамбули“, *Политика*, 22. јул 2006.

Neven Cvetićanin

*THE PROCESS OF CONSTITUTING THE
POLITICAL AND SOCIAL ELITE IN
SERBIAN SOCIETY - THE PROBLEM OF
DISCONTINUITY AND „FLUCTUATING
LEGITIMACY“*

Summary

This paper tries to offer a specific blueprint for the sociology of serbian history and to investigate, by “genealogical method”, depth historical structures that act in the Serbian society and incapacitate its successful functioning. Paper finds that, due to specific historical causes, the peculiarity of development of Serbian society is the impossibility of establishing a legitimate elite, which results in a series of historical discontinuities and non-institutional struggle between partial “elites” for “fluctuating legitimacy” - thereby the energy of society is unreasonable wasted and it can’t successful function and to reach any kind of stable integration. The last part of paper thematizes the issue of legitimacy of the elite in Serbia today and proposes some solutions for the selection of a legitimate elite which be able to ensure the successful functioning and satisfactory integration of society.

Key words: historicism, elite, Serbia, discontinuity, disintegration, non-institutionalism, struggle between partial “elites”, “fluctuating legitimacy”